

KATARZYNA BERNATEK

Instytut Architektury i Urbanistyki

Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska

Politechniki Łódzkiej

KSZTAŁCENIE ARCHITEKTURĄ – ŚWIADOMOŚĆ PRZESTRZENNA OD PRZEDSZKOLA

Opiniodawca: **dr hab. inż. arch. Anna Agata Kantarek**

Wszyscy chcielibyśmy żyć w kraju, z którego nie chce się wyjeżdżać. W środowisku sprzyjającym i zachęcającym do wykonywania codziennych obowiązków, ale i do działań ponad minimum. Aby kiedyś osiągnąć taki stan rzeczy, warto poświęcić więcej uwagi i wysiłku próbom uświadomienia nie-architektom, co wpływa na kształt otoczenia i jakie procesy je kształtują, że ważny jest udział w jego tworzeniu oraz, że powinno być to umożliwione. Przekazując tę wiedzę już dzieciom, stwarza się potencjał na przyszłość. Dorastanie w zadbanym środowisku, o odpowiedniej jakości, wzbudza potrzebę kształtowania go z należytą troską w kolejnych latach życia. Pewne procesy wymagają czasu, niekiedy rozkładają się na pokolenia – warto więc zacząć działać i wykorzystać doświadczenia innych państw, w których poświęcono tej kwestii wiele uwagi – dobrym przykładem są państwa skandynawskie, takie jak Szwecja i Norwegia.

Zagadnieniem istotnym i dyskutowanym w środowisku architektów i urbanistów jest degradacja przestrzeni wokół nas. Na każdym niemal kroku spotyka się bałagan i chaos w krajobrazie miast, przedmieść czy mniejszych miejscowości. Wśród licznych przyczyn, jedną z najważniejszych jest rola inwestora w procesie projektowania. Kluczowe jest zatem, by był świadomy, że każda jego decyzja dotycząca budynku czy cięć kosztów, ma odzwierciedlenie w produkcie finalnym i wpływa na całe otoczenie. W chwili obecnej nie często można odnieść wrażenie, że tak jest. Innym powodem jest bardzo małe zainteresowanie społeczeństwa stanem przestrzeni publicznych lub całkowity jego brak. Często jest też spotykana skrajna potrzeba wyróżniania się, a jednocześnie obojętności lub nawet ignorancji wobec konieczności harmonizowania z zastanym porządkiem przestrzennym. Jednak

obudzenie świadomości dorosłych, czy też zmiana ich sposobu postrzegania, jest procesem niezwykle trudnym, jeśli w ogóle możliwym. Stąd uwaga powinna być kierowana na dzieci, by gdy one staną się osobami decydującymi, także o kształcie przestrzeni wokół nas, zdawały sobie sprawę z odpowiedzialności i skutków, jakie pociągają za sobą ich wybory. Aby tak się stało, jest konieczne przekazanie im podstawowej wiedzy dotyczącej środowiska zbudowanego oraz naturalnego, uświadomienie jego znaczenia i ukazanie możliwości formowania.

Można wymienić kilka elementów mających wpływ na kształtowanie świadomości architektonicznej dzieci i młodzieży, w szerokim znaczeniu tego słowa. Podstawowym jest forma i architektura środowiska szkolnego, w którym spędzają najwięcej czasu poza domem [1]. Kolejnym ważnym elementem jest edukacja architektoniczna, która może przyjmować różne formy, poczynając od okazjonalnie organizowanych warsztatów, przez zajęcia cykliczne, po ćwiczenia mające miejsce w szkołach.

Budynki szkolne, zależnie od kraju, różnią się niekiedy znacznie, przede wszystkim ze względu na system edukacji, a także politykę socjalną prowadzoną w danym państwie, strukturę i specyfikę społeczeństwa, warunki naturalne czy tradycję. Podobnie, specyfika państwa charakteryzuje przyjęte programy nauczania i pozaszkolne inicjatywy kulturalne. Mając na uwadze wszystkie te czynniki (a zatem i różnice w zestawieniu z Polską), chciałabym przyjrzeć się bliżej działaniom związanym z edukacją architektoniczną na obszarze Skandynawii, szczególnie w Szwecji i Norwegii. Wybór taki uzasadnia nieporównywalnie lepszy stan środowiska zurbanizowanego i krajobrazu naturalnego w porównaniu do naszego kraju, nie tak bardzo przecież odległego geograficznie.

System edukacji i rozwiązania szwedzkie

W Szwecji powszechny obowiązek szkolny wprowadzono już w 1842 roku, od 1848 obowiązywały sześcioklasowe szkoły powszechne [2]. Od tego czasu duży nacisk kładziono na wcielanie go w życie. Okres I wojny światowej niewiele zmienił w dziedzinie oświaty, poświęcono jednak znaczną uwagę potrzebom dzieci niepełnosprawnych. Kolejne reformy miały miejsce po II wojnie światowej.

W latach 60. wprowadzono zmiany w szwedzkim systemie edukacji. Rozpowszechnił się typ tzw. szkoły otwartej, pierwotnie przede wszystkim w programie nauczania. Z czasem do tego rodzaju edukacji dostosowano projekty nowo planowanych obiektów szkolnych. Przykładem tych działań było powstanie w regionie Skanii (południowa Szwecja), w Malmö organizacji SAMSKAP, zrzeszającej przedstawicieli oświaty, lokalnych władz i architektów. Celem ich działań było zaproponowanie budynków odpowiadających nowym wymogom programowym, przy jednoczesnym wykorzystaniu przemysłowych metod konstrukcji oraz integracji szkoły z lokalną społecznością.

Szwecja jest krajem znanym z rozbudowanego systemu socjalnego, którego założeniem jest zagwarantowanie wszystkim obywatelom równego dostępu do służby zdrowia, edukacji i dóbr kultury. W ramach realizacji tych postulatów w zakresie oświaty, dużą wagę przywiązuje się do pełnienia przez szkoły funkcji integracyjnej – dotyczy to zarówno uczniów dotkniętych różnego rodzaju niepełnosprawnością, jak i dzieci imigrantów. Za jeden z priorytetów systemu kształcenia uznano wyrównywanie szans uczniów, co odzwierciedla się w sposobie prowadzenia zajęć szkolnych. W rezultacie, szczególnie ważna w budynkach szkolnych jest przestrzeń wspólna, użytkowana przez uczniów w czasie wolnym od zajęć oraz wszelkie pomieszczenia i udogodnienia służące rozwijaniu zainteresowań. Istotnym elementem wychowawczym jest przypisanie pomieszczeń, w których są prowadzone zajęcia poszczególnym klasom-grupom i w ten sposób wprowadzenie wspólnej odpowiedzialności za użytkowaną przestrzeń.

Pomimo niesprzyjającego, zdawałoby się, klimatu, uczniowie mają obowiązek, zwłaszcza w szkołach niższego stopnia, spędzania określonego czasu na zewnątrz, niezależnie od pogody. Stąd wynika zapotrzebowanie na urządzone tereny rekreacyjne bezpośrednio przylegające do szkół. Taka konieczność obcowania ze środowiskiem zewnętrznym może sprzyjać zaszczepianiu umiłowania i poszanowania natury oraz kontaktowi z przyrodą i jej lepszemu poznaniu.

Rezultatem różnorodności klimatu Szwecji, rozciągniętej na długości około 2000 km, jest nierównomierne zaludnienie, którego koncentracja występuje na południu oraz w rejonie największych miast. Zwłaszcza w mniejszych, niekiedy bardzo odległych, miejscowościach szkoła i jej budynek nabiera więc jeszcze innego znaczenia – staje się centrum kulturalnym, służącym nie tylko dzieciom i młodzieży, ale też spotkaniom i różnym organizacjom dorosłych obywateli. Często w takich miejscach program szkoły jest rozbudowany o dodatkowe funkcje rekreacyjne i społeczne, dzięki temu zapewniając użytkowanie nie tylko w godzinach zajęć lekcyjnych, ale niemal przez cały czas. Dzieje się tak w wielu miejscach, czyniąc z obiektu szkolnego ważny element w życiu społeczności lokalnej i stając się poniekąd przedmiotem jej troski i zainteresowania.

Wszystkie wspomniane aspekty wpływają na formę budynku szkolnego i zawarte w nim funkcje. Niejednokrotnie opinie uczniów, zwłaszcza z okresu tworzenia projektów nowych szkół otwartych, były brane pod uwagę jako cenny punkt widzenia. Przyjazne i dobrej jakości obiekty szkolne są same w sobie narzędziem dydaktycznym. Program kształcenia uwzględnia wykonywanie projektów dotyczących regionu bądź miejscowej społeczności, często zakończonych wystawą w przeznaczony do tego celu przestrzeni szkoły. Efekty pracy uczniów są prezentowane nie tylko we własnym gronie, ale również rodzicom i niekiedy lokalnym władzom. W ten sposób zostaje uzyskane połączenie teoretycznych zagadnień z realiami, a szkoła, stając się lokalnym ośrodkiem, ukazuje uczniom konieczność rozpatrywania architektury i urbanistyki w kontekście społecznym.

W ramach działań Szwedzkiego Stowarzyszenia Architektów został opracowany program „Architektura w szkole”, mający na celu podniesienie w społeczeństwie, a szczególnie w szkołach, świadomości dotyczącej środowiska zbudowanego,

architektury oraz znaczenia przestrzeni publicznych. Stanowi pomoc dla nauczycieli, proponując materiały dydaktyczne oraz szkolenia i konferencje. Rok 2011 przyniósł reformę, która wprowadza architekturę do programu nauczania w ramach przedmiotu technika dla wszystkich grup wiekowych w szkołach. Skuteczność tych działań jest trudna do przewidzenia, gdyż nauczyciele nie mają wykształcenia z zakresu nauczania o architekturze.

System edukacji i rozwiązania norweskie

Kolejnym państwem, któremu chcę poświęcić więcej uwagi jest Norwegia. Kraj ten w XIX wieku na mocy traktatu z Kilonii przeszedł z rąk duńskich pod władanie szwedzkie. Wkrótce oba państwa powiązała unia personalna, jednak od początku silnie funkcjonował parlament norweski i działania odśrodkowe doprowadziły w 1905 roku do powstania niepodległego państwa.

Choć Szwecja i Norwegia to państwa pod wieloma względami podobne, różni je wiele aspektów gospodarczych i historycznych. Przez cały okres od uzyskania niepodległości podstawami norweskiej gospodarki był przemysł drzewny, bazujący na rozległych terenach leśnych, oraz transport morski. Okres II wojny światowej był dla Norwegii znacznie bardziej niekorzystny niż dla sąsiedniej Szwecji – kraj znajdował się pod okupacją hitlerowską, flota norweska poniosła znaczne straty. Zmiany nastąpiły w latach 60. i 70. XX wieku, kiedy odkryto złoża gazu ziemnego i ropy naftowej, co uczyniło Norwęgę jednym z najbogatszych krajów świata, prowadząc do znaczących przeobrażeń w społeczeństwie i poprawy jakości życia.

W Norwegii obowiązek uczęszczania do siedmioletniej szkoły podstawowej wprowadzono w 1889 roku. Zmiany następowały od lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, stopniowo rozszerzano obowiązek szkolny, ujednociano i wprowadzano poprawki w krajowym systemie edukacji. Warto zwrócić uwagę, że wg raportu programu Eurydice „uczniów mających specjalne potrzeby edukacyjne kształci się zwykle zgodnie z zasadą integracji, w ogólnodostępnych placówkach szkolnych, zapewniając im w razie potrzeby dodatkową pomoc w klasie. Specjalne potrzeby edukacyjne rozpoznano u ok. 6% uczniów objętych kształceniem obowiązkowym. Jedynie 0,5% uczniów uczęszcza do szkół specjalnych” [3].

Wraz ze wspomnianym wzrostem gospodarczym nastąpiły zmiany w formie edukacji, a co za tym idzie w kształcie nowo powstających szkół. Idea szkoły otwartej oraz nowe metody nauczania wymagały innych przestrzeni, łatwych w adaptacji, sprzyjających integracji. Dziś są to obiekty świadomie ukształtowane w odpowiedzi na warunki otoczenia – znaczne przeszklenia i otwarcia, dobrane materiały, użycie intensywnych kolorów są istotnymi elementami w zimnym klimacie o ograniczonej ilości światła dziennego.

Edukacja architektoniczna znajduje się w podstawie programowej norweskiej szkoły w ramach przedmiotu „Art and Crafts”, który obejmuje dziedziny: komunikacja wizualna, design, sztuka, architektura. Dostępnych jest niewiele materiałów dydaktycznych poświęconych architekturze – szkoły korzystają z ofert muzeów

oraz ośrodków zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego i pozostałości dawnego budownictwa. Podstawą jest jednak przekazanie wiedzy na temat lokalnego środowiska, obejmującej wiadomości o tradycjach budowlanych i ich wpływie na codzienne życie. Przywiązuje się wagę do umiejętności (typowych dla zawodu architekta), takich jak rysowanie, modelowanie czy pewna znajomość konstrukcji oraz zagadnień estetyki i historii sztuki. Według norweskiego raportu [4] dotyczącego stanu edukacji architektonicznej w tym kraju, zbyt mało uwagi jest poświęconej powiązaniom między architekturą i przestrzenią zurbanizowaną a procesami społecznymi. Ciekawe są jednak wyszczególnione w raporcie umiejętności, które powinien opanować uczeń w kolejnych latach, np.: rozmawiać na temat ulic, placów i budynków oraz ich różnych funkcji w środowisku lokalnym; zbudować model domu w skali na podstawie własnych rysunków technicznych; wyjaśnić jak warunki klimatyczne, kulturalne i społeczne wpływają na konstrukcję budynków, dobór materiałów, kształt, symbolikę, funkcję.

Edukacja architektoniczna w Norwegii odbywa się na wiele sposobów. Z roku na rok przywiązuje się coraz większą uwagę do nowo powstałych realizacji, uwzględniających tradycje lokalnego budownictwa oraz aspekty zrównoważonego rozwoju – pomimo, a może właśnie dlatego, że większość energii jest pozyskiwana z hydroelektrowni. Ze względu na setną rocznicę powstania Stowarzyszenia Architektów Norweskich NAL rok 2011 ogłoszono rokiem architektury [5]. Zaplanowano ponad sto związanych z tym wydarzeń – wystaw, debat, publikacji, konferencji i projektów – mających na celu "poszerzenie i wzbogacenie relacji ludzi z architekturą". Hasłem obchodów jest *"Room for Change"*, które koncentruje się na zagadnieniach związanych ze zmianami w społeczeństwie i ich oddziaływań z architekturą.

Organizowane wykłady, otwarte dla wszystkich zainteresowanych, są prezentacją dwudziestu norweskich biur architektonicznych oraz ich gości z zagranicznych firm. To okazja do lepszego poznania architektury oraz dyskusji na jej temat. Norweskie miasta proponują wycieczki z przewodnikiem po obiektach kultury i architektury, umożliwiając odwiedzenie budynków publicznych oraz domów prywatnych. Norweska poczta zdecydowała, że swoją serię znaczków turystycznych poświęci architekturze – na trzech znaczkach zamieszczono znaczące obiekty architektury współczesnej. Jak wynika z powyższego, edukacja w zakresie architektury osób profesjonalnie z nią niezwiązanych nie ogranicza się do dzieci i młodzieży, lecz stwarza możliwości dla wszystkich grup społecznych.

Elementy wpływające na kształtowanie świadomości architektonicznej

Jak wynika z powyższego przeglądu, działania mające miejsce w omówionych krajach składają się na pewien schemat. Istotną rolę odgrywa sposób kształtowania środowiska szkolnego oraz przestrzeni przeznaczonych dla młodych użytkowników, ze szczególnym uwzględnieniem przestrzeni wspólnych, podkreślających integra-

cyjny charakter tych obiektów. W ramach podstaw programowych znajdują się przedmioty zajmujące się tematyką architektury i przestrzeni zurbanizowanej. Nie są one ograniczone jedynie do teorii, ale wkraczają w wymiar rzeczywistych problemów otoczenia, niekiedy inicjując działania społeczne. Także liczne inne instytucje prowadzą programy i organizują wydarzenia mające przybliżyć zagadnienia przestrzenne i ich rolę, angażując społeczeństwo w kształtowanie otoczenia.

Edukacja architektoniczna w polskiej perspektywie

Międzynarodowe stowarzyszenie architektów (UIA) [6] wśród swoich działań rozwija program „Architecture and Children”, który w swych założeniach za cel uznaje wyedukowanie dzieci – „determinujących jakość środowiska zbudowanego klientów, konsumentów i osób decydujących jutra”. Zamiarem jest umożliwienie dzieciom i młodzieży zrozumienia projektowania architektonicznego i procesów kształtujących środowisko, będącego przecież ramą dla wszelkich działań człowieka i wpływającego na fizyczną i psychologiczną jakość życia. Zagadnieniem odpowiedniego kształtowania szkół i ich wpływu na dzieci zajmuje się od wielu lat profesor Janusz Włodarczyk. Kwestię miejsca najmłodszych w przestrzeni miejskiej [7] oraz jej oddziaływania na formowanie postaw społecznych porusza profesor Politechniki Krakowskiej Anna Palej. Tematyka edukacji architektonicznej jest w Polsce coraz częściej dyskutowana i są podejmowane różne inicjatywy, zaś osobą już od lat działającą w tym zakresie jest architekt Dariusz Śmiechowski. Wraz z Zofią Bisiak i Anną Wróbel jest on autorem programu edukacji architektonicznej „Dialog z otoczeniem”, opracowanego w 2005 roku, przeznaczonego do realizacji w gimnazjum [8]. Ponadto, organizacje, takie jak Muzeum Architektury we Wrocławiu, Akademia Łucznica czy *pracownia k*, a także coraz liczniejsze uniwersytety dziecięce oferują warsztaty i zajęcia dla różnych grup wiekowych z zakresu architektury i dziedzin powiązanych. Powyższe przykłady stanowią wzorzec, motywujący do dalszych działań.

Relatywnie niewielka część społeczeństwa wybiera zawód związany z dziedzinami dotyczącymi kształtowania przestrzeni, w której żyje człowiek. Jest to jednak w rzeczywistości aspekt, z którym każdy styka się na co dzień – w drodze do szkoły, pracy, w trakcie codziennego przemieszczenia się, a także, oczywiście, w miejscach i budynkach, w których przebywamy. Niewątpliwie stan otaczającego nas środowiska wpływa na samopoczucie użytkowników. Podniesienie jakości przestrzeni nie ma wymiaru czysto estetycznego, lecz może mieć wpływ na zachowanie mieszkańców, w szerszym wymiarze prowadząc do pozytywnych przemian społecznych [9], które są szczególnie pożądane w mieście takim jak Łódź.

Literatura

- [1] **Włodarczyk J.:** Architektura szkoły. Arkady, Warszawa 1992.
- [2] **Cieślak T.:** Zarys historii najnowszej krajów skandynawskich. PWN, Warszawa 1978, s. 131; W Polsce powszechny obowiązek szkolny wprowadzono w 1922 roku.
- [3] Systemy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy. Norwegia. EURYDICE – Europejska sieć informacji o edukacji w Europie <<http://eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/norwegia.pdf>> [dostęp: 28 kwiecień 2011].
- [4] Jorunn Spord Borgen, Synnøve Skjersli Brandt, Architectural Education for Young People in Europe. NIFU – Nordic Institute for Studies in Innovation, Research and Education <http://www.nifustep.no/Norway/Publications/2008/NIFU%20STEP%20Rapport%2051-2008.pdf> [dostęp: 28 kwiecień 2011].
- [5] Year of Architecture <http://2011.arkitektur.no/about?eventday=2011-2-21> [dostęp: 28 kwiecień 2011].
- [6] UIA – Working Programmes 2009-2011. Architecture and Society. Architecture and Children <http://www.uia-architectes.org/texte/england/Menu-4/2-PT.html> [dostęp: 28 kwiecień 2011].
- [7] **Palej A.:** Cafe miasto placem zabaw. Przestrzenie dziecięce http://www.slideshare.net/mik_krakow/a9-anna-palej-cae-miasto-placem-zabaw [dostęp: 13 lipiec 2011].
- [8] **Komorowska A.:** Dialog z otoczeniem. Autoportret – pismo o dobrej przestrzeni. <http://autoportret.pl/tag/edukacja-przestrzenna/> [dostęp: 28 kwiecień 2011].
- [9] **Ghel J.:** Życie między budynkami. Wydawnictwo RAM, Kraków 2009.

EDUCATION BY ARCHITECTURE – SPATIAL AWARENESS SINCE KINDERGARTEN

Summary

The condition of a built environment in Poland calls for improvements. There are numerous causes of this situation, one of the most important is role of investor in the design process. Therefore there is a need for alteration in their thinking as well as of authorities and all citizens. Such a goal might be very hard to achieve, if possible at all. For that reason it is crucial to pay attention to architectural education of children and young people, to prepare them for being aware citizens of future, who know how the space around them is shaped, how it reflects the state of society and how it can be influenced. The initiatives already taken in Poland should be developed and broaden. At the same time examples of actions that are ongoing e.g. in Scandinavian countries, like Sweden and Norway might be helpful and inspiring.